

SZTANÓ LÁSZLÓ

OLASZ BESZÁMOLÓ ZRÍNYI MIKLÓS 1663. NOVEMBER 27-ÉN
VÍVOTT MURA MENTI ÜTKÖZETÉRŐL

1663 áprilisában a török hatalmas erejű támadást indított a Felvidék ellen, mintegy százhuszezer fős sereg indult Drinápolyból Magyarország felé Köp-rülű Ahmed nagyvezér vezetésével. Augusztus 16-án a nagyvezér már Érsek-újjvárat vette ostrom alá. Ebben a Bécs számára is egyre veszélyesebbé váló helyzetben határozta el magát a császári udvar, hogy Zrínyi Miklóst nevezi ki a teljes magyar hadsereg főparancsnokává. A császári hadak viszont Montecuccoli tábornok vezetése alatt maradtak. Zrínyit szeptember 9-én iktatták be tisztségébe. A gróf lendületes ellentámadást indított, s ha Érsekújjvárat nem is sikerült megmentenie, a török támadást október folyamán megállította a Csallóközben. A hónap végén mind a török, mind a császári és magyar sereg téli táborba vonult. November 4-én Zrínyi hazaindult Csáktornyára. A Mura-közben újabb megpróbáltatások várták. A törökök már augusztusban és októberben is sikertelen támadásokat intéztek Új-Zrinyivár ellen, most pedig már bosszú tüzelte akciókra is lehetett számítani. Az első november 27-én következett be.¹

Zrínyi erről az összecsapásról is jelentést tett: ismerjük levelét, melyet november 28-án Légrádról írt Lipót császárnak.² Ismert továbbá a jelentés néhány idegen nyelvű fordítása, illetve változata.

Klaniczay Tibor állapítja meg, hogy Zrínyi magánlevelezése ez idő tájt erősen publicisztikai jellegű: a tömegtájékoztatás híján így próbálta eszméit szélesebb olvasókörökben és határainkon túl is terjeszteni. Gyakran előfordult, hogy jelentéseinek másolatát másnak írt leveléhez csatolta. A november 27-i győzelemről szóló jelentést például a zágrábi püspöknek küldte el, de Esterházy Pálhoz írt december 2-i levelében is beszámolt röviden az eseményről.³ Még abban az évben eljutott egy levélmásolat Rómába és Velencébe is, decemberben pedig a Lipót császárhoz címzett beszámoló két német fordítása jelent meg. 1664-ben Zrínyi Londonban kiadott angol életrajzában, a rákövetkező évben pedig franciául is napvilágot látott a jelentés.⁴

A jelentés idegen nyelvű változatairól tehát tudunk (bár több is lehet annál, mint amit ma ismerünk), de ezek összevetése még nem történt meg, mint ahogy várat magára Zrínyi európai megítélése dokumentumainak összegyűjtése és elemző értékelése is. Közleményünkkel ehhez a mielőbb elvégzendő munkához kívánunk hozzájárulni.

Hogy a Carafa nuncius által Rómába, illetve a Sagredo követ által Velencébe küldött jelentésmásolatok sorsa mi lett, arról egyelőre semmi pontosat

1 Az eseményeket összefoglalja *Klaniczay Tibor*: Zrínyi Miklós. 2., átdolg. kiad., Bp., 1964. 732—733., 743—749. o.

2 *Zrínyi Miklós*: Összes Művei. II. k. Levelek. (Kiad. Csapodi Csaba) Bp., 1958. 337—339., 566—569. o.

3 *Klaniczay T.*: i. m. 697—699. o.

4 Valamennyi az OSZK-ban: RMK III. 2193., 2236., App. 865., App. 2082.

nem tudunk, csak arról számolhatunk be, hogy még 1663-ban megjelent Velencében egy, az összecsapásról szóló röpirat, ismeretlen szerző tollából, Camillo Bortolinál.⁵ (A jelentés útját csak sejtethetjük — más hasonló olasz röplapoké alapján. A Bortolinhoz eljutó hírek útjának feltárása a kutatás következő lépése lehet.) Francesco Monentának az 1664-es év folyamán megjelenő nagyobb terjedelmű és hosszabb időszakot felölelő beszámolójában is olvashatunk a csatáról⁶

A közelebbről nem ismert Camillo Bortoli velencei nyomdájában megjelent *Nuova e vera relatione* szövege a következő⁷

„Új és igaz beszámoló a legnagyobbbecsültebb Zrínyi Miklós gróf úr küzdelméről a török ellen, amelyet az elmúlt november 27. napján fényes győzelemre vitt. Velencében, 1663. Camillo Bortolinál
A felsőbbbség engedélyével.

1663. november 27. napján

Az a diadal, amelyet a múlt hó 27. napján Zrínyi Miklós úr kivívott, bizonyosan méltó arra, hogy a legnevezetesebb győzelmek közé számíttassék azok közt, amelyek az Úr hatalmas keze által bármely vezérnek megadattak, aki a Kereszt Szent Zászlója alatt küzde nem félt a halállal is szembeszállni a Barbárok dühének megfékezésé végett. Valóban, egy ily nagylelkű vezér a régi korok hírességei közül magát bárkihez mérheti, bírván Caesar szerencsését, Sándor verhetetlenségét és a Scipiók bölcsességét. Az Úr óvja őt az ármánytól, mivel úgy tűnik, azért jött a világra, hogy elsőtétítse az Ottomán Hold ragyogását.

Betörni szándékozván Stájerország és Karintia tartományokba, hogy azokat kifosszák, húszezernyi török és tatár sokaság gyűlt össze harcban igen kiváló emberekből, a török sereg színe-javából. Radkersburg és Varasd alá vonultak a sebes vízi Mura és Scotiba⁸ folyókhoz. Kétezer lovasnak megparancsoltattak, hogy a fentebb mondott folyókon átgázolván a túlsó partról a folyókon épülő híd védelmére keljen, amely hidat a sereg hátramaradt többségének átkelésére tervezték. Minek következtében az elmúlt november 27. napján az előbb említett Miklós gróf úr, harcálláspontot foglalván a túlsó parton derék katonáival, nehézpuskás lövéseivel több mint 1800 ló lovasát vízbe veszejtette, s a lovak, ékes szerszámokkal, vagyis nyergekkel, pisztolyokkal és egyebekkel, megkönnyebbülven halott gazdáiktól. 1500-an a fent mondott gróf úr felé úsztak, elfogattak és a Vezér által a katonái között szétosztattak. Bizonyos, hogy a viadal kezdetén a mieink nem voltak többen 1500-nál, valószínű csoda, melyről is megismerszik az Úr keze.

A Birodalomból jött⁹ hadak tizenkétezer muskétása a mondott Zrínyi gróf úrhoz kell, hogy csatlakozzék, aki e segítségtől megerősítettvén, reméljük, hogy az Úr megengedi, még nagyobb diadalt vív ki.”

A török támadás céljáról egybehangzóan szólnak a korabeli források. Maga Zrínyi ezt írta a császárnak küldött jelentésében: „... most bosszút akarnak állni és az egész Muraközt elpusztítani, azután továbbmenni Stájerországba, egészen Grácig, ott átkelni a Murán, s Batthyány gróf birtokán és végvidékén keresztül hazatérni.”¹⁰ A vizsgálандó olasz szöveg szerzője is szánt néhány szót a támadás céljának megjelölésére, amelyet Stájerország és Karintia kifosztásában határozott meg.

A támadás helyének megjelölésében olasz szövegünk már nem egyezik más jelentésekkel. Mind Zrínyi, mind az ő nyomán Széchy¹¹ Kotort (Széchnyel Kotori, ma Kotoriba) jelöli meg a támadás kiindulópontjául. Francesco Moneta

5 OSZK-beli példányát használtam: App. 2066. Magyar könyvtárakban előforduló esetleges további példányok után még nem volt alkalom nyomonzni.

6 L. erről Imregh Mónika dolgozatát: Francesco Moneta Rómában kiadott beszámolója Zrínyi Miklós 1663—1664. évi csatáiról. Adataira e feldolgozás nyomán később is hivatkozom.

7 Az olasz szöveg értelmezéséhez és fordításához Király Erzsébettől kaptam köszönettel vett segítséget.

8 A rejtélyes „Scotiba” esetleg elírás „Kotori” helyett. Lásd alábbi fejtegetésünket a csata helyéről!

9 Értsd: császári.

10 Zrínyi Miklós: Összes művei. II. k. Levelek. (Kiad. Csapodj Csaba) Bp., 1958. 339. o.

11 Széchy Károly: Gróf Zrínyi Miklós (1620—1664). V. k. Bp., 1902. 57. o.

szintén azt írja, hogy a török sereg Kotor fölé érkezett a Sziget (a Muraköz) lerochanása végett. Ez a helység a Mura és a Dráva összefolyásának közelében, a Mura jobb partján fekszik. Logikusnak tűnik, hogy a források szerint a közeli, a helységtől északkeletre fekvő Kanizsából induló sereg a folyónak ezt a pontját választotta átkelésre, hiszen ez a legrövidebb út a Sziget megközelítésére. S a török a támadást a terület váratlan lerochanásának szánta.

Ismeretlen tudósítónk azonban Kotort nem említi, ehelyett azt írja: „Rochispurgo és Varaslin alá vonultunk...”. Rochispurgo, azaz Radkersburg, szintén a Mura mentén található, de jóval feljebb, mintegy 70 km-re Kotortól. Hogy a török csapatok a Mura mentén Radkersburg környékén sorakoztak fel, az elképzelhető, nagyrészt a Kanizsai szandzsák területéről lévén szó. Az Apponyi-bibliográfia leírása is Radkersburgot tekintik a török—tatár csapatok gyülekezőhelyének. Varaslin, vagyis Varasd azonban ettől délre, a Szigeten túl, magyar királyi területen feküdt, nevét egyébként sem említik más források.

A támadó sereg számát illetően szintén szembetűnő eltérés van Zrínyi becslése, Széchy Károly adata, illetve az olasz szerző között. Széchy azt írja, hogy már korábban, mialatt Zrínyi az őszi hadjáratlalt volt elfoglalva, Kaplán basa 10 000 törökkel, „a krími jali aga” 50 000 tatárral Pécssett gyülekezett.¹² A november 27-i támadást mégis Ali váradi basa vezette, körülbelül 12 000 ember élén. A császárnak küldött jelentésében Zrínyi is 10 000-nél többre becsüli a török—tatár sereg létszámát, bár — jegyzi meg — „nincs más értesülés sem róluk, mint az a kósza hír, amit ők terjesztettek magukról megtevesztés céljából, hogy tudniillik negyvenezren vannak.”¹³ Széchy is megemlíti, hogy „Kanizsánál hír szerint még 30 000 főnyi sereg állt parancsra készen”.¹⁴ Hozzávetőlegesen 10 000 lehetett a 27-i támadók száma; Klaniczay Tibor is ezt az adatot fogadja el monográfiájában.¹⁵ Az ismeretlen olasz szerző azonban éppen kétszer ennyiről, „húszezernyi török és tatár sokaság”-ról ír. Ez a 20 000-es sereg jelentheti a teljes török—tatár erőt (beleértve a Kanizsánál, illetve az olasz leírás szerint Radkersburgnál felsorakozott csapatokat is). De jelentheti csupán az aznap támadó sereget is, amelyet máshol 10 000 főben állapítanak meg.

Zrínyi csapatának létszáma is bizonytalan. Olasz szerzőnk azt írja, hogy „a viadal kezdetén a mieink nem voltak többen 1500-nál”. Csakhogy erre az adatra még utalás sem történik az eddig ismert forrásokban. Saját csapatáról Zrínyi azt írja, hogy „csekély erőt” képviselt, Klaniczay is csupán „sokkal kevesebb”-nek tartja, mint a törökökét. Francesco Moneta egy évvel később megjelent — ugyancsak velencei értesülésekre épülő — jelentésében az olvasható, hogy Zrínyi mellett alig 8000 katona állt, ez viszont jóval több, mint amennyit szerzőnk említ, és amennyiben igaz, hogy a törökök nagy túlerőben voltak, még soknak is tűnhet. Zrínyi latin jelentésében ír ugyan arról, hogy később 300 gyalogosért küldött, aztán még más katonái is érkeztek, a német és angol változatokból pedig az is kiderül, hogy kezdetben 300 lovassal vágott neki az ellenségnek.¹⁶ Mindebből azonban csak az következik, hogy a bán serege alig több, mint 600 emberből állt, s egy 2000-es, majd egy ahhoz csatlakozó 8—9000-es sereggel vette fel a harcot!

Ennyi előzetes adat után próbáljuk meg az idézett források és feldolgozások alapján röviden rekonstruálni a csata lefolyását.

November 27-én Ali váradi basa vezérletével török—tatár sereg jelenik meg Kotor fölött. (A sereg pontos létszáma tehát kérdéses.) Zrínyi a Mura mentén portyázik gyér létszámú (600?, 1500?, 8000 fős?) csapatával; ő maga egy 300 lovasból álló csoport élén áll. A 2000 fős hídépítő csapat érkezését mozsárlövés jelzi, mire Zrínyi lovascsapatával odasiet, és bár a túlerő reménytelen helyze-

12 Uo. 51. o.

13 Zrínyi Miklós: Összes művei. II. k. Levelek. (Kiad. Csapodi Csaba) Bp., 1958.

14 Széchy K.: i. m. i. h.

15 Klaniczay T.: i. m. 749. o.

16 V. ő. a. 4. jegyzettel.

VERA RELATIONE DELLA HEROICA ET VALOROSA BATTAGLIA E STRAGE LA
quale S.^o Ecc.^o Ill.^{mo} Il Sig.^o Conte Pietro di Sdrin & li 16 d' Ottobre prossimo passato ha fatta con
i Turchi riportandone la Vittoria

Dopo che Ali Iscanghius Bassa il quale ha seguito Ali Bassa, e Generalissimo dell' arme Turchesche che in Ungheria nel Governo di Bossina hebbe inteso che S.^o Ecc.^o Il Sig.^o Conte Pietro di Sdrin deputato Generale fu comandato a Carolstadio di condursi con un certo numero de' Crovati alli Confini dell' Ungheria per congiungerlisi con S.^o Ecc.^o Il Sig.^o Conte Nicolo di Sdrin suo Sig.^o Fratello, et operare insieme con esso lui per la difesa di quel Regno contro al nemico, fece uenir' immediatam.^{te} a se la piu sperimentata et piu perita Militia nell' arme, cioè quella della Bossina, e Dalmatia al numero di $\frac{7000}{8}$, lasciandone indietro due mille a Cortana con portarsi alli 16. di Ottobre prossimo passato rimà Ottosech, picciola fortezza, posta sotto a Carolstadio con pensier di distruggere similim.^{te} quel Confine, situato al mare, con l' arme e col fuoco.

Ma essendo all' impresa del detto Sig.^o Conte di Sdrin fatta la Spia, et hauendo già tra Cavalleria, e Fanteria hauuto ordine da 2700. soldati, sen andò con questi non uerso l' Ungheria ma incontro al Bassa predetto, et essendosi con de' suoi segreti, et cautam.^{te} messo in aguato, gli attacco la mattina a sett' hore combattendo con essoloro sin à quattro hore dopo pranzo, gli messe in fuga, et hauendogli seguitato da tre leghe grossissime, ottenne finalm.^{te} la Vittoria ammazzando da 1700. Turchi, tra quali fu il figliuolo Ali Bech Bassa, cioè il Maestro di Campo di Spei Bech di Beni, con diuersi altri Aga e Turchi, in oltre 200. Janizzeri tra Prigion, che ne furono 150. si ritroua il Fratello del Bassa Governatore, il qual si chiama Baza Bech con molti altri Aga, e Turchi di grandissime Famiglie, doue all' incontro dalla nostra parte non rimasero nel conflitto più che 14 Soldati ordinarij con 40 feriti.

Al bottino fu di 1000. superbissimi Caualli, disabile, come anche dell' altre armi dorate che siporano al fianco, et di coperte ricamate d' oro d' inestimabil prezzo.

Durante questa battaglia uicomparue il Sig.^o Conte Francesco Frangipani, Marchese di Nemi con un animo Heroico risoluto, Cugino del Sig.^o Conte, con un Tenente del già detto Sig.^o Conte, il quale finalmente dopo la strage di molti Turchi fu ferito. Sopra che il pred.^o Sig.^o Conte di Sdrin portandosi a Vienna per alcuni importanti affari, che per ancora non sono scoperti, presentò al Clementiss.^{mo} compiacimento di S.^o M.^{te} Cer. 12. Stendardi, e Bandiere leuate ai Turchi.

AL SOURUMANO VALORE

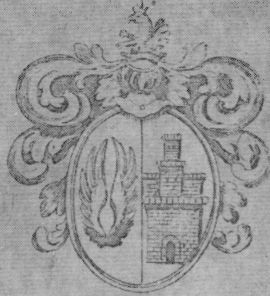
Autenticato co' caratteri del sangue Ottomano, dal Brando, e poderoso Braccio

De L' Ill.^{mo} Sig.^o Conte

PIETRO DE SDRIN.

SONETTO

Pietra Pietra immortale Pietra sublime
Di Macigno non già ma di Diamante,
Ove il Capren de l' Ottoman Gigante
Co' l' proprio sangue suo vergogne sprime,
Del tuo Valor à fermenta le cime,
Qual Dedalo giamai sarà bastante,
Ch' Icaro non habbechi in Mar ionante,
E in un istante il sole ardere imprime.
S' Ali Bassa con Otto mila (oh Dio)
Tentando in vano l' intrapreso velo,
Stemprogl' l' Ali il perfido Desejo,
E che passeggià l' un el' altro Polo,
Il tuo Gran Nome, ad onta de l' oblio,
Tratto da colpi de tuo Brando solo.



Con Licenza de' Superiori.

Gio. Giorgio Heriz.

tet teremt, embereit harcra tüzelve az ellenségre ront. A törököket felkészületlenül éri a hirtelen támadás, a hajóhídon a mögöttük jövő csapattal öszetorlódnak, s nagy részük a folyóba vész. Zrínyiék mintegy ezer lovat kimentenek a vízből. A török vezér 300 gyalogosért küld, ugyanennyi embere érkezik Zrí-



nyinek is, majd a kiegészült seregével egy teljes napon és éjszakán át tartó küzdelemben legyőzi a törököt, nagy részüket megfutamítja.

Az olasz beszámoló a csatának csak az első feléről szól, vagyis a hídépítés céljából előreküldött 2000 török legyőzéséről. „A tatároknak csak egy kis része tudott kimenekülni, a többiekét részint az örvény nyelte el, részint dár-

dáinktól elborítva pusztultak el nyomorultan¹⁷— írja Zrínyi az első össze-
csapásról. Az olasz szöveg ettől két pontban is eltér: szerzője több, mint 1800
ló vízbevezetéséről tudósít és „archibuggiáté”-kból, azaz szakállas puskákból
leadott lövésekről beszél, dárdákat nem említ. A másik olasz tudósító, Moneta
is így ír: „... a győztesek lovassága oly igen lőtte őket, hogy a Mura a part nagy
hosszúságában egy pillanat alatt holttestekkel lett tele.” A két olasz beszámoló
forrása tehát azonos értesülés lehetett. Az olasz szövegekben nagyjából meg-
egyeznek a vízből kifogott lovak száma is: 1800—1500.

Zrínyi a császárhoz írott jelentése végén határozottan segítséget kér az ural-
kodótól. Olasz tudósítónk viszont már azt is írja, hogy 1200 császári katoná-
nak kell Zrínyi segítségére sietnie.

Az olasz beszámoló adatait, tényeit összehasonlítva az eddig ismert forrá-
sokéval, két megállapítást tehetünk:

A kétféle forrás, tehát a két olasz, illetve Zrínyi levele és annak német és
angol változatai vagy eltérnek egymástól, vagy pedig az olasz beszámolók
olyan tényadatokat is tartalmaznak, amelyek máshol nem fordulnak elő. (E
megállapításnál azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni aényt, hogy
Bortoli kiadványa a többi forráshoz képest erősen lerövidíti a csata leírását.)

A különbségek lehetséges okait keresve a következő feltételezések és kér-
désék adódnak. Mivel Bortoli forrása ismeretlen, nem lehet megállapítani, hogy
jutott a november 27-i csata leírásához. Igaz ugyan, hogy a beszámoló novem-
ber 27-i keltezésű, de (amint erre később még visszatérek) olyan adatot is tar-
talmaz, amelynek a csata napján a szerző még nem lehetett birtokában.

Mivel magyarázhatjuk a Zrínyi leveléhez képest mutatkozó eltéréseket? Két-
féle válasz is lehetséges. Az egyik az, hogy az olasz szerző nyilvánvalóan szép-
irodalmi igényrel próbálkozott megírni rövid beszámolóját, amint ez a szöveg
egészének stílusából, gondosan szerkesztett mondataiból, s különösen az első
részben a Caesarra, Nagy Sándorra és a Scipiókra való hivatkozásból kivilág-
lik. Az író tudatosan használhatja a Zrínyi műveiben sűrűn előforduló meg-
fogalmazott Ottomán Hold képét is, természetesen nem közvetlenül Zrínyi
nyomán hanem a kor ismerős közhelyeként.¹⁸ Ez esetben nem lehet szemére vet-
ni adatainak pontatlanságát, hiszen a túlzás módszere bevett szokás, az adatok
és tények megváltoztatása. Ez ugyanúgy az olvasóra tett hatás fokozásának
eszköze, mint a stílári igényesség.

A másik magyarázat az lehet, hogy tudósítónk — akiről az előbbieken fel-
tettük: nem volt szemtanúja az ütközetnek — nem közvetlenül Zrínyi levelé-
ből, vagy más szemtanútól értesült az eseményről, hanem másodkézből, eset-
leg többszörös áttétellel kapta a híreket.

De nemcsak az olasz szerző adatainak téves voltát kérdőjelezhetjük meg, ha-
nem óvatosan feltehetjük azt a kérdést is, hogy bizonyos részleteket tekintve
vajon nem az ő adatai a hitelesebbek-e? Hiszen amennyiben szemtanú voltát
elvetjük, valamivel később kellett írnia tudósítását, mert a császári segítség-
ről már adatot közöl, más adatai pedig több helyen egyeznek a Moneta által
közöltekkel, akiről viszont tudjuk, hogy csak 1664-ben publikálta beszámoló-
ját.

Ezekre a feltevésekre és kérdésekre a megnyugtató választ a beszámoló for-
rásának, keletkezése körülményeinek feltárása, illetve a szöveg egyéb doku-
mentumokkal való összehasonlítása adhatja meg.

17 Zrínyi M.: Összes Művei. II. k. 338. o.

18 Például: „Nagy csorbát csináltam / Az Ottomán Holdban” (Deli Vid Sarkovics, 2); „Ha te megcsorbítod mi
fényes hódunkat” (Szigeti veszedelem, IV, 45.); „Most avagy sobasem ronthatja, vagy legalább tántoríthatja meg
őfelsége az ottomán hódot” (Levél Wesselényi Párencnek 1664-ből, (Zrínyi M.: Összes Művei. II. k. 345. o.). Vö.
Wesselényi, „Zrínyi-idézetével”, levél Zrínyinek 1663-ból: „Hectori jó hírével és nevével az ottomány fényveskedő hód-
nak homályító csorbításával hozza vidámságra az szegény [...] magyar világot”. A levelet közli R. Várkonyi Agnes:
Márssal társalkodó Murányi Venus 1664-ben. Irodalomtörténet, 1980. 1982. Zrínyi idézéséről l. Kovács Sándor Iván
megjegyzését az Olvastam valahol... II. Történelemek a rádió ismeretterjesztő műsoraiban c. kötetben. (Szerk. Benda
Kálmán és Kerekes István) Bp., 1984. 160—161. o. Ugyanő érinti a kérdést a lírikus Zrínyi IX., 2. fejezetében (Sajtó
alatt), továbbá figyelmeztet a Zrínyi-könyvtár egyik Zagrábban őrzött kötete (Giovanni Francesco Lorezano: Opere.
Venezia, 1646.) „A Venetia” c. üdvözlő versének eme sorára: „Mà, nè Lune eclissate à l'Ottomano.”